

de Zelfzwichter

2007 / 2

ZUID

Dorpsgezicht van Ulrum
Hoe word je molenmaker
Zelfzwichtingstechniek

de Zelfzwichter

Jaargang 11, no. 2

juni 2007

ISSN 1386-4920

Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter is het kwartaalblad van
HET GRONINGER MOLENHUIS.
Het blad verschijnt in de maanden maart,
juni, oktober en december.
Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad
automatisch.

DONATIES

Minimaal 16 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis
Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen
(050) 312 16 94
molens@museumhuisgroningen.nl
www.groningermolens.nl
Rekeningnummer: 1219317

REDACTIE

R. Broekhuis, J.C. van Driel,
G. Geertsema-ten Broek, H.A. Hachmer,
T. Pol
redactie@museumhuisgroningen.nl

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever
toegestaan.

VORMGEVING Dineke Buist BNO
DTP Diane Lippe
DRUKWERK Tienkamp en Verhey
OPLAGE 700 exemplaren
SLUITINGSDATUM kopij 2007/3
17 september 2007

Groninger Molenarchief
Wedderstraat 39, Veele
(9541 ED Vlagtwedde);
(0599) 31 21 85 (geopend op dinsdag)
molenarchief@hetnet.nl

OMSLAG Jan Bulthuis
Het dorp Ulrum, 1784
Aquarel, 22,5 x 32,2 cm
Collectie Groninger Museum
foto: Marten de Leeuw.

- 3 Hoe word je molenmaker
- 6 Zelfzwichting
- 9 Dorpsgezicht van Ulrum
- 12 Vechten voor authenticiteit
- 15 Verstild verleden (55)
- 16 Molenonderhoud
- 17 Ander molennieuws
- 20 Boekennieuws
- 21 Vijzelverlenging van De Noordermolen
- 23 Agenda

DE DELLEN, NIEUW-SCHEEMDA
GRONINGER MOLENARCHIEF

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch
openen en sluiten afhankelijk van de wisselende
windkracht. Eén van de verbeteringen ten
opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

Zonder molenmakers geen molens. Reden genoeg om tijdens het Jaar van de Molens uitgebreid stil te staan bij de vaklui die al jaren deze belangrijke monumenten restaureren en onderhouden en incidenteel bouwen. In de provincie Groningen zijn dat in Adorp Doornbosch BV en Firma Dunning-Bremer BV en in Heiligerlee Molema VOF.

TEKST EN FOTO'S B. JONGEJAN

Hoe word je molenmaker

Portret van de drie molenmakersbedrijven in de provincie Groningen

FIRMA DUNNING-BREMER BV

De molenmakers boffen enorm met het mooie weer dat Nederland in april verraste. Ze zijn bijna allemaal op locatie bezig. Zo zijn Ron Dunning (45) en zijn compagnons Edwin Nieman en Piet Pruim te vinden bij korenmolen De Hoop in Haren. Wie er langs fietst, leest de noodkreet op de wieken 'Red mij Red mij' en een verwijzing naar de website van de Harense molen. "Dat staat lang niet op elke molen hoor", grapt Dunning. Vorig jaar is de molen overgenomen door Stichting Molen De Hoop Haren. De Stichting kan niet meer rekenen op een subsidie van de overheid en is daarom afhankelijk van giften. Voorlopig is er alleen geld beschikbaar om de stelling van de molen te vervangen. Dunning kijkt omhoog en constateert dat de molenkap en de wieken eigenlijk ook wel toe zijn aan een restauratie. Eerst maar wachten op het geld.

Profiel bedrijf

Firma Dunning-Bremer BV kent een lange historie. Oorspronkelijk was het bedrijf in handen van de familie Bremer, een oud molenmakersgeslacht afkomstig uit Duitsland. In 1974 werd het overgenomen door aannemingsbedrijf Dunning. Sinds 1998 zwaaien de drie compagnons de scepter over het bedrijf. Dunning-Bremer restaureert en onderhoudt molens in alle soorten en maten. Van korenmolen tot polder- of pelmolen, een molen blijft een molen. Niet alleen in Nederland, maar ook in Duitsland repareert Dunning-Bremer BV molens. De firma was eveneens betrokken bij de restauratie van het bovenwiel van windmolen Mostert se Meul in Kaapstad, Zuid-Afrika. Bouwmateriaal werd via containers naar Kaapstad verscheept.

Volgens Dunning is het maken van molens een heel specialistisch beroep, dat je niet zomaar op school leert. Zelf zit hij bijna 18 jaar in het vak en heeft in die periode aardig wat ervaring opgedaan. "Om een goede molenmaker te zijn moet je technisch inzicht hebben en wel 10 tot 15 jaar meedraaien. Dan heb je alles wel meegemaakt en kun je zelfstandig je werk uitvoeren." Dunning was vrij om voor het molenmakersberoep te kiezen. Zelf had hij een meubelmakeropleiding gevolgd. Toen de mogelijkheid zich voordeed om het bedrijf van zijn vader over te nemen greep hij deze kans.

Werkzaamheden

Molenmakers hebben het er maar druk mee. Dunning vertelt dat ze momenteel meerdere molens in onderhoud hebben. Kortgeleden zaten ze nog in Noord-Duitsland en deze week is naast molen De Hoop ook molen De Eendracht in Gieterveen (Drenthe) in onderhoud. "Je kunt nooit helemaal strak plannen hoe lang een klus gaat duren" meent hij. Voorlopig zijn ze nog even bezig in Haren. Rondom de molen ligt oud versnipperd houtmateriaal dat in containers wordt weggevoerd. Stapels nieuw bilingahout (tropisch hardhout) liggen klaar voor de nieuwe stelling. Eerst wordt de schoor naar beneden gehaald. Op ongeveer 2,5 meter van de muur komen de nieuwe ringbalken met de schoren en de liggers daar weer bovenop. In veel opzichten is het werk, vergeleken met vroeger, sterk veranderd. Ten eerste wijst Dunning op de toegenomen veiligheidseisen en op het geavanceerder bouwgereedschap: hijs- en hefmateriaal, bouwliften en hoogwerkers. Dunning is ervan overtuigd dat er genoeg werk blijft in deze branche. Er zijn immers alleen al in Groningen nog 84 molens.

V.L.N.R.:
DE HOOP, HAREN
(DUNNING-BREMER BV)

IN DE WERKPLAATS ONTSTAAT EEN
MOLENWIEL (MOLEMA VOF)

SLIM GEBRUIK VAN EEN DOMMEKRACHT
(DOORNBOSCH BV)

MOLEMA VOF

Als je het terrein van Molema VOF komt oprijden, valt je oog direct op het schattige miniatuurmolentje vervaardigd door Albert Roemeling. Binnenin het kantoor prijken veel foto's van molens, waaronder van de drie verschillende bouwfasen van de achtkantige koren- en pelmolen De Noordstar in Noordbroek. Ook hangen er twee certificaten van de Nederlandse Vereniging van Molenmakers (NVVM), uitgeschreven aan Roemeling en Cornelis Molema. Guus Zantinga (43) staat sinds 1996 met compagnon Eric Ufkes aan het hoofd van Molema VOF. Het bedrijf is van schoonzoon op schoonzoon doorgegeven. Daarbij is besloten om de naam Molema te houden. Zantinga zit al 15 jaar in het vak. Met zeven werknemers in dienst is Molema VOF naar eigen zeggen het grootste molenmakersbedrijf van onze provincie. Het bedrijf heeft voor een breder pakket gekozen. Zantinga: "Zo'n 70 zeventig procent van onze werkzaamheden is gerelateerd aan molenbouw, de andere 30 procent is ander werk, zoals het restaureren van oude huisjes en kerken." Ook Molema VOF is van alle markten thuis. Groot en klein onderhoud aan zowel pelmolens, korenmolens als poldermolens. Het bedrijf is nu bezig om het ISO-certificaat binnen te halen om "bij de club van de grootste molenmakers te horen". Zantinga is nog niet overtuigd van de voordelen: "Het bedrijf doorlichten kost bakken vol geld." Zolang de monumentenzorg het certificaat niet verplicht, hoeft Molema VOF zich geen zorgen te maken. Het certificaat is vooral bedoeld om wildgroei tegen te gaan. Hij doelt op de concurrentiestrijd tussen de aannemers en de 'echte' molenmakers. Deze is volgens Zantinga vooral in Duitsland gaande. "Veel aannemers denken dat ze het kunnen", bromt hij. "Bij een molen draait het om kracht en wind." En dat beseft de gemiddelde aannemer niet.

Buitenland

Ook Molema VOF raakt verzeild in internationale avonturen. In Fulton (Illinois, Verenigde Staten) heeft het bedrijf uit Heilligerlee in 2000 een beltkorenmolen gemaakt. In containers werden de bouwmaterialen versleept. In 2001

was de molen De Immigrant eindelijk klaar. Het is nu een belangrijk herkenningspunt voor de Nederlandse gemeenschap daar. Ook krijgt Molema VOF regelmatig aanvragen binnen vanuit India en Maleisië voor het bouwen van molens voor attractieparken. "Zij realiseren zich vaak niet hoe duur het is. Een molen bouwen kost ongeveer een miljoen euro", weet Zantinga.

Werkplaats

In de grote werkplaats van Molema doemt een enorme molenkap op. "Die is voor Norden (Duitsland) en weegt zo'n 20 ton. In mei/juni moet hij klaar zijn", deelt Zantinga mee. Molema beschikt over de luxe van een grote werkplaats. Zantinga vertelt dat ze meestal de molenonderdelen naar de werkplaats brengen om ze daar te repareren in plaats van op locatie. "Transport is duur, maar dat halen we er wel uit", meent hij. De onderdelen worden 's nachts met zwaar transport vervoerd. Door de grote deuren kunnen we een molenkap makkelijk naar binnen brengen." Zantinga wijst naar de windroos van de molen uit Norden. "Dat is typisch Duits. Een windroos draait het gevlucht automatisch naar de wind toe, terwijl bij de Nederlandse molen de staart met behulp van een lier moet worden getrokken om de molen in de juiste windrichting te trekken." Erg tevreden is Zantinga met de mobiele lintzaag, "Nu komt de zaag naar het hout toe in plaats van andersom." Ook staat er naast de rijen beitels en frezen een vandiktebank, een schaafmachine waarin je planken stopt die er vervolgens als nieuw weer uit rollen. Ook Zantinga merkt op dat er zich veel veranderingen plaatsvinden in 'molenland'. "Vroeger werden molens op locatie gemaakt en hielp het hele dorp mee. Ook werd het hout eerst gewaterd, maar nu kan dat niet meer uit. Veel mensen die verstand hebben van het molenmaken gaan weg." Het bezit van een molen is allang niet meer winstgevend te noemen. "Als je in het armenhuis wilt komen, moet je een molen kopen", lacht Zantinga.

DOORNBOSCH BV

Molen de Zilvermeeuw staat in alle rust aan de Winsumerweg in Onderdendam. Als je de molen wilt bezoeken moet je eerst 100 meter door een kuilig weiland banjeren. Vanuit de verte is de rode hoogwerker van Doornbosch BV al te zien. Anne Doornbosch (35)

werkt samen met collega Peter Bodde (34) aan de restauratie van de molen. De windpeluw moet worden vervangen. Dit is een van de belangrijkste balken in een molen; hierop rust zo'n 80 tot 90 procent van het gewicht van het gehele wiekenkruis met bovenas en bovenwiel. De horizontale balk die aan de voorkant in weer en wind zit, kan voor problemen zorgen als hij gaat verrotten. Doornbosch heeft al een nieuwe windpeluw klaar staan. "We gaan eerst het as en gevucht stutten en de windpeluw horizontaal met de kraan uit de molen trekken", zegt Doornbosch. Een klus waar ze nog zo'n twee à drie weken mee bezig zijn.

Familiebedrijf

Doornbosch BV is al drie generaties lang in hart en nieren een familiebedrijf. Doornbosch' opa zette eind jaren vijftig het bedrijf op. De werkzaamheden worden nu grotendeels door Doornbosch en Bodde gedaan, maar vader helpt nog wel eens mee in de werkplaats in Adorp. Moeder Doornbosch regelt de zaakjes thuis en neemt de telefoon aan. Anne Doornbosch zit nu ongeveer vijftien jaar in de molenbouw. "Mijn hele leven zit ik al tussen de molens. Zo ben ik er eigenlijk ingerold." Bodde is nu acht jaar molenmaker.

Doornbosch: "Molenmaker is een vrij beroep. Je kan zelf werkzaamheden inplannen. Het is wel hard en lang werken. Er is werk genoeg, maar niet altijd geld genoeg." Volgens Doornbosch zijn subsidies die door de Rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten (RACM) verstrekt worden vaak te laag om de molens goed te onderhouden. Doordat molens

nu door vrijwilligers worden beheerd staan ze vaker stil dan in de tijd van beroepsmolenaars. En dat is funest voor een molen. "Door het regenwater gaat de molen van binnenuit roesten. Het klepsysteem komt vast te zitten", zegt Doornbosch. Wie molenmaker wil worden moet volgens Doornbosch leergierig, maar niet eigenwijs zijn. En natuurlijk niet bang zijn voor smerige handjes en van aanpakken weten. "Je moet ook werk kunnen zien", vult Bodde aan. "Oppakken wanneer het er ligt. De molenmaker die de laagste prijs vraagt, krijgt het werk. Het is dus niet zo wie het eerst komt, het eerste maalt. "Wij zijn niet altijd de goedkoopste, maar kwaliteit staat bij ons voorop", beweert Doornbosch stellig. "Wij gaan niet aan de kwaliteit tornen. Het werk moet onze reclame zijn."

Materiaal

Bijzonder tevreden is Doornbosch met de hoogwerker die hij gekocht heeft. "Als klein bedrijf moet je behoorlijk veel kosten eruit halen." Het aanschaffen van een hoogwerker was een behoorlijke investering. Nieuw kosten ze al gauw €80.000. "Maar ik heb er geen moment spijt van gehad", zegt hij. Het bedrijf heeft drie leveranciers in hout. Het meeste krijgen ze uit Harlingen, waar ze de stammen op gewenste maat zagen. Materiaal wordt op de werkplaats zoveel mogelijk voorbereid, en via een grote aanhangwagen naar de locatie vervoert. De molenmakers komen ook wel eens ongewenste gasten tegen. Doornbosch wijst op een grote plastic zak met takken erin. Nestafval van een duivenpaar. Door een gat in de kap komen de duiven binnenvliegen. De Zilvermeeuw is officieel gekraakt.

Bij de naamgeving aan de vernieuwde uitgave van De Zelfzwichter was het een vraag of de betekenis van deze naam wel voldoende bekend zou zijn. In Groningen mogen we graag denken dat dit wiekensysteem typisch voor onze regio is. Toch kan het wellicht geen kwaad voor lezers die nog relatief nieuw zijn in de molenwereld wat kenmerken te illustreren.

J.C. VAN DRIEL

Zelfzwichting

In het tweede nummer (november 1974) van het verenigingsorgaan van de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens, een van de voorgangers/participanten van de stichting Het Groninger Molenhuis, schreef B. van der Veen Czn. ook al een artikel over zelfzwichting. Hij beschreef vooral de geschiedenis van dit wieksysteem. Veel uitgebreider wordt dit onderwerp behandeld in een recente reeks artikelen van T. Meesters in Molinologie, het blad van de Nederlands-Vlaamse afdeling van TIMS. Hier zullen we de nadruk leggen op de uiterlijke, constructieve kenmerken.

Kort gezegd is zelfzwichting een wieksysteem dat de molenaar de voortdurende aanpassing van de zeilvering aan het weer uit handen neemt. Het windvangend oppervlak (zeil) is daarbij vervangen door een reeks draaibare kleppen die zich min of meer automatisch openen en sluiten afhankelijk van de winddruk.

Het slimme aan de zelfzwichtingskleppen is, dat ze niet draaien om asjes in het midden, maar dat de draaipunten op ongeveer 1/3 van de kleppen zitten. Het gevolg daarvan is dat ze verder open gaan naarmate de winddruk toeneemt. Hoeveel ze open gaan, hangt af van een regelsysteem met gewichten dat de kleppen juist dichttrekt. Voor een goede werking zijn alle kleppen per wiek aan elkaar gekoppeld met een zogeheten treklat. Bovendien worden de vier treklaten via een hefboomstelsel bij de askop gesynchroniseerd door middel van de spin. Behalve kleppen die wind vangen – en die evenwijdig aan de draairichting bewegen – zijn er bij een verbeterde versie van zelfzwichting ook nog remkleppen, die dwars op de draaier bewegen (zie de foto van molen De Dellen). Het laat zich raden welk effect het heeft als de remkleppen open gaan. Omdat ook deze kleppen deel uitmaken van het synchronisatiesysteem helpen ze heel effectief eraan mee dat de molen niet op hol slaat bij toeneemende wind (vlagen). Remkleppen komen voor zowel aan de voorzijde van de roede als aan de achterzijde (gezien in de draairichting).

I. DE DELLEN: ZWICHTKLEPPEN EN REMKLEPPEN

De hierboven gegeven beschrijving verklaart nog niet hoe de molenaar invloed kan uitoefenen op het zelfzwichtingssysteem. Dat moet wel kunnen, al was het

V.L.N.R.:

II. SPIN MET HET STANGENSTELSEL BIJ DE ASKOP

III. ZWICHTSTANG DOOR DE AS (ONDER) MET DE BEDIENINGSVORK (BOVEN)

maar om de molen aan het einde van de dag te kunnen vangen (stilzetten). Omdat de molenaar de molen bedient aan de achterkant (bij de staart) is er een stang die de spin, dóór de bovenas, verbindt met een hefbomensysteem met bedieningsketting dat achter aan de kap is bevestigd.

De afbeelding met het stokkenstelsel achter aan de kap spreekt haast wel voor zichzelf. De vast bevestigde bezaan (met de katrol) dient als hijswerktuig voor de zwichtboom. Uit de derde afbeelding is af te leiden dat de zwichtstang naar voren gaat – en de kleppen dichtgaan (werkstand) – als de zwichtboom naar beneden gaat.

Omdat de vele scherpe randen aan de onderdelen van een zelfzwichtingssysteem relatief veel wervels veroorzaken in de luchtstroming langs het gevlucht, is het energierendement niet zo best. Daarom wordt zelfzwichting vaak gecombineerd met een stroomlijnverbetering aan de roeden of in plaats van de windborden (aan de voorzijde van de roeden). Veel molmakers hebben eigen oplossingen bedacht om paten ten van anderen te omzeilen. De bekendste namen op het stroomlijnterrein zijn die van Dekker, Van Bussel

en, bij zelfzwichting in mindere mate, Fauël (fokwicken). Als het gevlucht (in de onderhavige biotoop) groot genoeg is om het gevraagde werk te kunnen doen, zijn de oudhollandse windborden voldoende, zoals bij De Witte Molen.

Zoals gezegd gaan bij trekken aan de zwichtketting via de kleppen dicht. Het is natuurlijk niet de bedoeling dat de molenaar voortdurend de zwichtketting moet vasthouden. Als de molen aan het werk moet, hangt hij daarom aan die ketting een gewicht waarvoor van alles gebruikt wordt. De zwaarte van dit gewicht stelt in bij welke windkracht de kleppen vanwege hun asymmetrie open gaan. Hoe zwaar het gewicht moet zijn, hangt af van de gewenste draaisnelheid en van de draai- en schuifweerstand van alle onderdelen van het systeem. Omdat de effectieve winddruk op de kleppen nog weer afhankelijk is van de luchtstroming langs het gevlucht en dus van de draaisnelheid is de goede afstelling óók afhankelijk van de werkbelasting. Het vergt dus flink wat experimenteren om het gewenste evenwicht voor goed draaien te realiseren. Soms hangt er daartoe een setje gewichten aan de staart voor verschillende omstandigheden.

LINKS:
IV. VAN BOVEN NAAR BENEDEN: BOVENLANGS DE ZWICHTKETTING, DE BEZAANSTOK, DE VANGSTOK EN DE ZWICHTBOOM

BOVEN:
V. ENKELVOUDIGE ZELFWICHTING VAN DE WITTE MOLEN, GEEN STROOMLIJN (UITGENOMEN WINDBORD)

BENEDEN:
VI. BAKSTENEN OM DE KLEPPEN TE SLUITEN

Aan het einde van de dag of als de molen om een andere reden moet worden gestopt, trekt de molenaar aan de achterste zwichtketting (de middelste op de vierde afbeelding). De kleppen gaan dan open en de molen verliest zijn kracht: vangen is dan niet moeilijk meer.

Er schuilt echter een dikke adder onder het gras rond de molen! De asymmetrie van de kleppen die zo handig is om de kleppen automatisch open te drukken bij harde wind, is buitengewoon riskant als de wind van achter op het gevlucht komt. In dat geval kunnen de kleppen dicht gaan en wil het gevlucht de verkeerde

kant uit gaan draaien omdat de vang alleen goed werkt in de normale draairichting! Als de molenaar weggaat bij een veranderlijke windrichting, moet hij er dus in de eerste plaats voor zorgen dat de kleppen geblokkeerd zijn in de geopende stand: zwichtgewicht afgenomen en de aangetrokken achterste zwichtketting goed vastgemaakt. Een goede voorzorg is verder de molen achter te laten met het gevlucht naar de richting waar de wind het vaakst vandaan komt: ergens tussen west en noordwest. Dit is met name opvallend bij poldermolens: die staan in de zomertijd langdurig stil in dezelfde richting.

Parallel aan de tentoonstelling *Molens en meesters* plaatsen we op de voorpagina's van alle vier de Zelfzwichter-nummers in het Jaar van de molens een prent met een Groninger molen.

Dorpsgezicht van Ulrum

In de min of meer toevallige selectie van Groninger molentekeningen en -schilderijen die we ontvingen met medewerking van Egge Knol van het Groninger Museum is er een (de aquarel van J. Bulthuis op de omslag) die een molen afbeeldt die op het eerste gezicht on-Gronings lijkt. De ervaring leert echter dat stereotypen over streekeigen kenmerken bij speurwerk werken als oogkleppen. Bij onze voorplaat ging dat zo ver dat we ons afvroegen of de maker van de aquarel

er een 'verkeerde' titel aan had gegeven. Het feit dat de nog bestaande molens zich qua toepassing, uiterlijk en/of constructie laten beschrijven met één set regionale eigenschappen, betekent helemaal niet dat er vroeger geen molens waren met modellen die daarvan afwijken. In de geschiedenis zijn veel molentypen verdwenen als ze om de een of andere reden minder succesvol waren dan nieuwere bouwwijzen (survival of the fittest).

DE PELMOLEN VAN ULRUM OP DE FICHE DOOR B. VAN DER VEEN CZN.

Pr.	„DE HOLLANDSCHE MOLEN”	151.
1. Gemeente (Prov.)	Ulrum (Gron.)	Datum
buurtschap	Ulrummerkerk, zuidzijde, De Hamere	van inschrijving
Stafkaart 1 : 50.000	6 a 8	Oct 35
2. Type	S. kente Govenkreuz zonder stelling	nr. 1
bouwstof	Zie tekening	
doel	pelmolen	
naam	De Luitje Events tot 1764.	
3. Eigenaar	Harmanus Hagenouw, reed 1777 (9. Ct). Troet vph ge-	
huurder	x Grietje Mennes	noemd in 2 contract v. 1784.
bouwjaar	van 1746. r	reed 1764
verdwijningsdatum	1786?	
4. Bijzonderheden	Afbeelding atlas museum v. Oudh. v. Bulthuis 1784) De mool komt van op de kaart v. 1781.	2.0.3
	- vergelyk R.A. III x 129. Scheidij Meene Luitjes (Hagenouw) s. de voortandens over de kaders in Luitje Events bij Heinke Boud Boud is echt verwerkt.	2.0.2.

De afbeelding van een achtkante grondzeiler op de Zelfzwichter-omslag heeft veel (hier) ongewone kenmerken: een lange spruit vóór het bovenwiel, gebouwd op hoge penanten, een trap naar de maalzolder, een deur op het ondertafelement die doorloopt in het rietdek en een aan het laag liggende maaiveld aangepaste (verlengde) staart en gevlucht.

Oppervlakkig zoeken naar verdwenen molens bij Ulrum leverde geen aanknopingspunten. De internet-database van verdwenen molens meldt wel een vijftal molens, maar de summiere beschrijvingen daarvan komen niet overeen met de molen op de aquarel van Bulthuis. Zoeken met Google naar de naam Bulthuis levert vooral verwijzingen naar landschapsschilderijen met onderwerpen buiten Groningen. Een vraag aan het Groninger Molenarchief dienaangaande gaf – achteraf gezien merkwaardigerwijs – geen resultaat.

Samen met Piet Groot uit Winsum, die familiaal geworteld is in Noord-Holland, deed ik nog een tweede poging met behulp van zijn uitgebreide verzameling – en zijn geheugen. De naam Jan Bulthuis deed bij hem een helder klingelend belletje rinkelen, want veel afbeeldingen van diens hand in de Beschrijving van de Zaanlandse Dorpen (Loosjes, 1794) waren in de Zaanstreek rond 1960 nog duidelijk te herkennen. In het landschap van toen waren eigenlijk alleen de molens gesloopt. Deze, nu verdwenen, molens op zijn afbeeldingen zijn goed gedocumenteerd en daardoor nog zonder veel moeite te benoemen en te vergelijken met oude afbeeldingen en foto's. Van Bulthuis is vele

malen bewezen dat hij daar betrouwbaar naar de werkelijkheid tekende! Het loonde dus de moeite om van de aquarel van Bulthuis na te gaan of ook deze topografisch juist is.

Allereerst bleek uit een vergelijking van de locatiekenmerken van de afbeelding van de molen uit Ulrum met de Topografische Kaart uit ±1850 dat het hier om de pelmolen bij de Ulrummer Til zou kunnen gaan. De vaart met het bruggetje en de kerk op de achtergrond bleken te kunnen kloppen met de toenmalige geografische situatie. Ook B. van der Veen Czn. bleek tot onze verrassing jaren geleden tot dezelfde conclusie te zijn gekomen. Hij maakt er in oktober 1935 een fiche over voor De Hollandsche Molen.

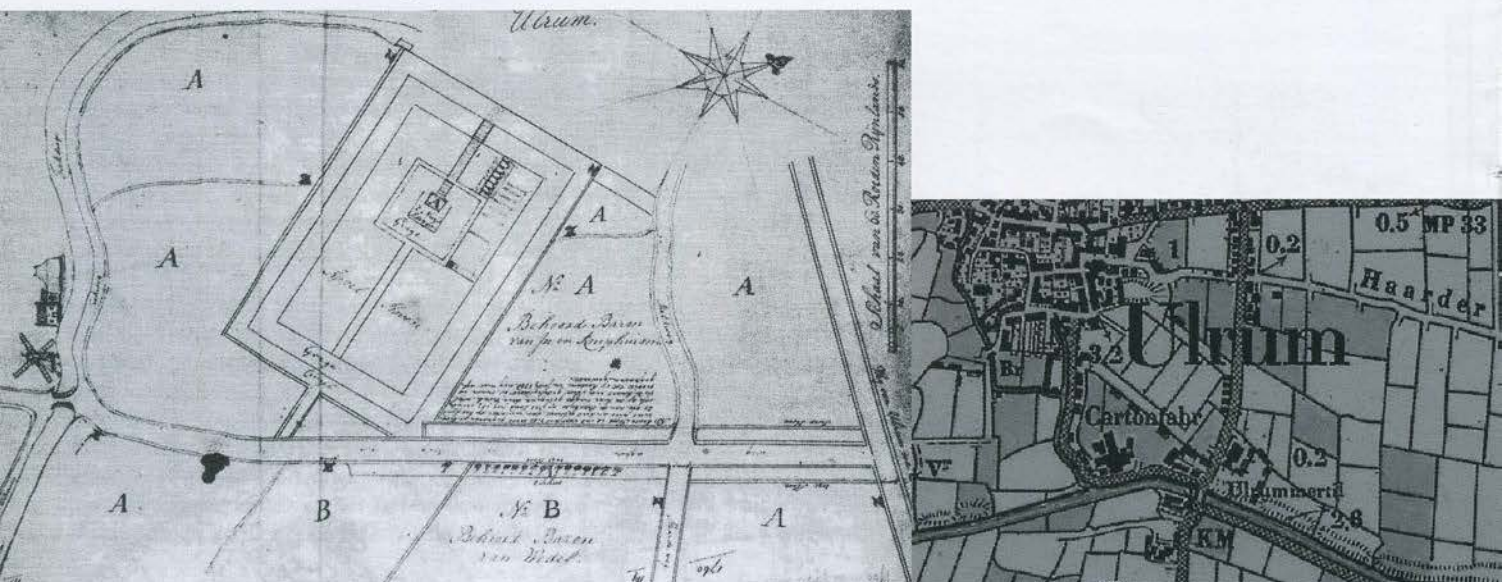
Uit bestudering van deze en ook andere fiches van Van der Veen bleek dat na de invoering van bovenkruiers in Groningen achtkante grondzeilers zijn gebouwd als voorgangers van stellingmolens. In de huidige gemeente De Marne vinden we vermeldingen in Vierhuizen, Zuurdijk, Kloosterburen, Houwerzijl (roggemolen, later oliemolen) en bij de Ulrummertil (in de weg naar Niekerk). Deze evolutie is ook opgetreden in de rest van Nederland.

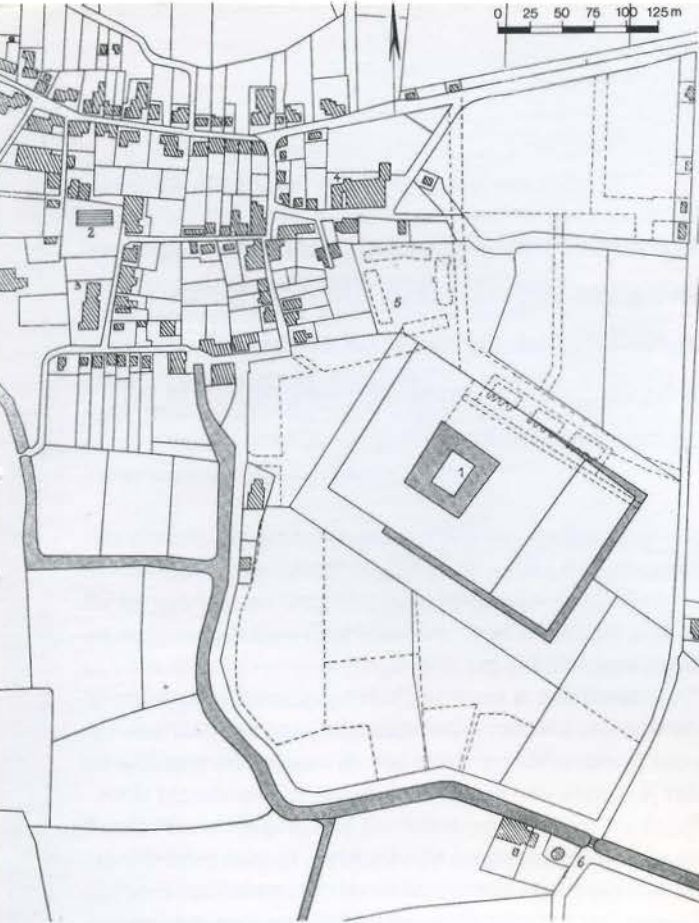
B. van der Veen Czn. verwijst op de achterzijde van de afgebeelde fiche naar het boek De Ommelander Borgen & Steenhuizen. Daar vinden we bij de beschrijving van de Asingaborg in Ulrum twee door Bulthuis gemaakte afbeeldingen van de borg, en verder twee landkaarten waar ook een molen op aangegeven staat bij de

V.L.N.R.:

I. ASINGA-BORGTERREIN, 1760, UIT: DE OMMELANDER BORGEN EN STEENHUIZEN; W.J. FORMSMA, E.A.; PAGINA 430

II. TOPOGRAFISCHE KAART 1900, ONTLEEND AAN WWW.KICH.NL

VAN BOVEN NAAR BENEDEN:
III. KADASTRALE KAART ULURUM (SECTIE D 1, NO. 55)

IV. DE DERDE MOLEN MET DE KARTONFABRIEK (ZIE AFBEELDING II.),
COLLECTIE GRONINGER MOLENARCHIEF

V. HUIDIG PANORAMA(I) MET DE BRUG OP DE VOORGROND;
DE KERKTORENSPITS KOMT MAAR NET BOVEN DE BOMEN,
FOTO: J.C. VAN DRIEL

Ulrummer Til. Voor ons is de meest interessante afbeelding een kaart uit 1760 in het Rijksarchief in Groningen (cat. Getekende kaarten, nr. 479) waarop aan de linkerkant de molen aan de Ulrummer Til in zij aanzicht is getekend. Ook hier is de molen als buitenkruier getekend met extra lange roeden, met een deur in de weeg die tot in het rietdek steekt en met uitzonderlijk hoge penanten. Duidelijk extra bewijs biedt de op deze kaart getekende kop-hals-rompboerderij (achter de molen), die overeenkomt met de aquarel van Bulthuis.

Kortom, we kunnen er van uitgaan dat Bulthuis de molen en zijn omgeving correct heeft afgebeeld. Omdat hij bij afbeeldingen met Zaanse molens de lange spruit consequent op de juiste plaats heeft getekend, mogen we aannemen dat de molen op onze voorplaat ook werkelijk de lange spruit vóór het bovenwiel heeft gehad, wat evenals langs de Zaan in Groningen niet gebruikelijk was. Deze constructie is wel verklaarbaar als we ervan uit gaan dat het oorspronkelijk een kleine beltmolen was waarvan de molenberg later is afgegraven. Met de daarbij behorende langere roeden en een langere staart is overigens een lange spruit vóór het bovenwiel – constructietechnisch gezien – de enig juiste keuze.

Gezien de biotoop op de prent van Bulthuis is het inderdaad aannemelijk dat de vlucht van deze pelmolen voorheen kleiner is geweest. Voor een betere windvang werd de voor pellen, dat veel energie vraagt, nogal klein uitgevallen molen meteen al op een belt gebouwd. In het tekort aan vermogen werd vervolgens voorzien door middel van een groter gevlucht aan een 'grondzeiler op hoge hakken'. De volgende stap in de biotoopgeschiedenis is, na een brand (1786), de herbouw als pelmolen met een stelling op 30 voet. De molen werd in 1856 uitgebreid tot korenmolen – zulke combinatiemolens waren eerder niet toegestaan. Deze molen brandde, blijkens een bericht in de Provinciale Groninger Courant, af op 15 oktober 1878. Een jaar later reeds werd een nieuwe pel- en korenmolen gebouwd, die in 1914 werd afgebroken nadat de mulder in 1913 was doodge gevallen in de molen. Ook deze gegevens over de opvolgermolens zijn door Van der Veen gedocumenteerd op fiches, netjes opvolgend achter die van de Bulthuis-molen.

T. POL

Van 2 tot 10 juni ontmoetten molenliefhebbers uit de hele wereld elkaar tijdens het twaalfde vierjaarlijkse TIMS-symposium na ruim dertig jaar weer in Nederland. De redactie sprak Yolt IJzerman die namens TIMS Nederland/Vlaanderen betrokken is bij de organisatie over TIMS en het symposium.

Vechten voor authenticiteit

In 1965 werd voor het eerst internationale aandacht gevraagd voor het bestuderen van molens. Een molenliefhebber uit Portugal organiseerde een bijeenkomst omdat hij vond dat er aandacht moest komen voor molens, die anders wellicht zouden verdwijnen. In 1973 vond voor de derde keer een bijeenkomst plaats met Nederland als gastland. Toen is ook de vereniging TIMS (The International Molinological Society) opgericht. IJzerman woonde dit congres als jongste deelnemer bij.

Molinologen

"Het molenvirus had mij al vroeg te pakken. Vanaf mijn zevende jaar ben ik besmet geraakt. Als puber maakte ik fietstochten naar de poldermolens van Rijnland, die toen nog werkten. Het leidde er in 1972 toe dat ik de opleiding voor vrijwillig molenaar volgde en daarna 15 jaar een eigen standerdmolen in de Betuwe heb gehad. Nu ben ik al verscheidene jaren geen molenaar meer maar ben wel actief als examiner in Friesland. TIMS is een kleine vereniging die zich richt op het bestuderen van molens. We proberen overheden te bewegen het behoud en de restauratie van historische molens méér serieus te nemen. Onze invloed is niet zo groot, maar de kracht van het argument kan bewustwording bevorderen. Voor ons is het cruciaal dat overheden en eigenaren zich realiseren dat een molen niet alleen een mooi plaatje in het dorp is maar dat het een belangrijk voorbeeld is van oude techniek en een vertegenwoordiger van onze geschiedenis. Maar molinologie is veel meer dan alleen de techniek: het omvat bijvoorbeeld ook de sociaaleconomische aspecten van molens. Vroeger had de molenaar een speciale status in het dorp. Hij hoorde niet tot de elite maar stond ook weer hoger dan de meeste boeren. En een molenaar had veel meer contacten dan de dorpsbewoners: die kwamen allemaal bij hem met hun graan. Er is ook heel lang sprake geweest van molenaarsgeslachten: molenaars die met molenaarsdochters trouwden". Het boek van het Groninger TIMS-lid Bob Poppen over de belasting op het gemaal is eveneens een goed voorbeeld van molinologie.

Documentatie

"Authenticiteit is voor ons belangrijk, dat is namelijk de essentie van het monument. Wij pleiten daarom voor goede documentatie van de molen. Zorg ervoor dat je details van je molen vastlegt, bij voorbeeld door foto's en tekeningen, zodat bij een latere restauratie daarop teruggegrepen kan worden. En dan juist die details die haast niet opvallen of die je niet kunt verklaren. Dat gebeurt immers ook bij andere monumenten zoals kerken. Voordat een kerk gerestaureerd wordt, wordt door de architect eerst een uitvoerige documentatie van interieur en exterieur gemaakt. Dat vindt bij molens nog onvoldoende plaats.

Om de authentieke sfeer te behouden, is regelmatig onderhoud ook veel beter dan restaureren, omdat je met onderhoud grote ingrepen voorkomt. Het BRIM is als systeem daarom ook een stap vooruit. In Europa loopt ons land daarin voorop.

We zijn in Nederland wel eens geneigd tot mopperen over geld, maar de financiële situatie voor molens is bij ons bijzonder rooskleurig in vergelijking met landen als bijvoorbeeld Duitsland of Frankrijk, om nog maar niet te denken aan de vele prachtige molens in Polen, die gewoon *staan te verdwijnen*".

Symposium

"TIMS-symposia hebben doorgaans geen thema. Deelnemers kunnen een presentatie houden over een onderwerp dat hen bezighoudt. De Nederlandse organisatie doorbreekt deze gewoonte enigszins door tijdens dit congres één dag aandacht te vragen voor een echt Nederlands onderwerp, namelijk *Molens en historisch waterbeheer*. De congresgangers zijn immers in ons land dus vinden wij het voor de hand liggen buitenlanders extra kennis te geven over wat typisch Nederlands is: de polder en de poldermolen. Het congres wordt overigens maar voor de helft gevuld met lezingen. De andere helft van de tijd wordt besteed aan excursies. Wij hebben er voor gekozen dit keer niet de overbekende molenplekjes als Kinderdijk en de Zaanse Schans te bezoeken, die veel molenliefhebbers

natuurlijk al kennen, maar nu vooral aandacht te vragen voor molens in Oost- en Noord-Nederland. In Groningen bezoeken wij de Grote Geert in Kantens en De Biks in de Onnerpolder, waar een Noord-Nederlands kenmerk als zelfzwiching aan bod komt. Verder worden Woldzicht in Roderwolde en De Rat in IJlst met een bezoekje vereerd". Voor en na de symposiumweek zijn er nog optionele driedaagse excursies, respectievelijk naar de bekende Nederlandse *must see* molenlocaties en naar Vlaanderen.

Het symposium wordt bekostigd door bijdragen van deelnemers. Daarnaast is de Provincie Zuid-Holland een flinke sponsor en dragen ook molenmakersbedrijven en moleneigenaren financieel bij. "Het is jammer dat er vaak weinig symposiumgangers uit Zuid-Europa zijn. Spanjaarden, Italianen, Portugezen en ook Fransen spreken Engels, onze voertaal, vaak onvoldoende maar simultaanvertalingen zijn voor ons te kostbaar".

Bewustwording

"Het bezoeken van molens in de hele wereld maakt dat je je realiseert dat er véél meer is dan Nederland alleen. Je wordt er bescheiden en nieuwsgierig van.

Wat wij als TIMS voor molenorganisaties kunnen betekenen, is het bevorderen van de bewustwording van de grote variatie aan molens. Je vindt niet alleen molens in Nederland maar overal in Europa. En iedere molen is weer anders. En juist die verschillen maken het zo interessant, die moeten we behouden!"

TIMS is een internationale organisatie met dochterverenigingen in Nederland/Vlaanderen, Portugal en de Verenigde Staten. Verder zijn er TIMS-leden te vinden over de gehele wereld. Er is bijna geen land of er is ooit een of andere vorm van molens in bedrijf (geweest)!

De Nederlandse leden komen normaal gesproken in het voorjaar en het najaar bij elkaar. Vanwege het internationale symposium vervalt dit jaar de voorjaarsvergadering. De najaarsvergadering zal vallen op 17 november. Er is een huishoudelijk deel, maar de dag zal grotendeels het karakter hebben van een thematische excursie. Introducties en individuele belangstellenden zijn welkom (voorzover er plaats is). Secretariaat:

W. Beek, Frans Mortelmansstraat 10, 2273 LE Voorburg
mobiel: 06 21 566 297, e-mail: wiardbeek@gmail.com
www.timsmills.info/timsnl

Molenmakersbedrijf **Molema** V.O.F.

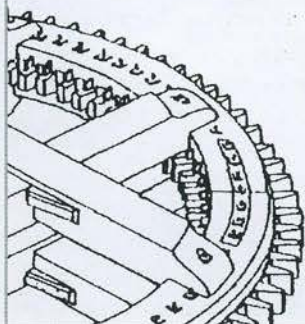

Provincialeweg 4, 9677 TW Heiligerlee

telefoon (0597) 59 16 60

telefax (0597) 59 11 76

mobiel 06 53 22 48 91

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaken voor: Volgekorenmeel

*Hondensport, Vogelzaden,
Paardenvoeders, Vogels
Aquariumbenodigdheden,
Hengelsportartikelen
en alles voor Uw huisdieren*

Rijksstraatweg 135
☎ (050) 535 02 15
Haren (Gr)

BAKKER *de Rappe* *Schoenlapper*

A-Kerkhof 33
9712 BC Groningen
Telefoon: (050) 312 08 07

Provincialeweg 28
9774 PB Adorp
tel: 050-3061221
06-51856323
fax: 0598-450013
email: info@dunning-molenbouw.nl
internet: dunning-molenbouw.nl

VERSTOPPING?

ALARMTELEFOON!

050-5421890

24 UUR PER DAG

Rioolontstoppen
Aanleg en reparatie
TV inspectie
Gevelreiniging
Impregneringen

PETER KUIL
REINIGINGS SERVICE

Groningen Delfzijl Hoogezand Veendam

Osloweg 126
9723 BX Groningen

Tel 050 542 18 90
Fax 050 542 37 78

Naar windmolen

Joerwert

Te Feerwerd voor:

- ✓ tarwemeel
- ✓ tarwebloem
- ✓ rijst
- ✓ gort
- ✓ pannenkoekmeel
- ✓ gemengd graan
- ✓ en andere molenproducten
- ✓ (ook voor zelfbakkers/sters)

Donderdag, vrijdag en zaterdag geopend van
13.30 - 17.30 uur

Molenaar Rolf Wassens

☎ (0594) 62 15 45 / 62 19 45

Verstild Verleden (55)

In 1880 werd in opdracht van Heito Harms Nijlaan korenmolens de *Entreprise* gebouwd. Het bedrijf werd later voortgezet door zoon Jan Nijlaan. In een tijd dat elektriciteit in opkomst was liet hij een olielamp vallen in de molen. Blijkbaar was de molenaar nog laat aan het malen want het ongeluk gebeurde midden in de zomer. De brand was niet meer te blussen en de molen ging op 16 juni 1906 in vlammen op. De gevolgen waren rampzalig, de molen brandde geheel af.

Nog hetzelfde jaar werd molenmaker Wiertsema opdracht gegeven om de molen te herbouwen. Volgens overlevering waren er toentertijd vanaf de stelling nog 50 molens zichtbaar, maar diesel- en elektromotoren waren tijdens de oplevering van de molen al vol in opkomst. In 1920 ont kwam ook de *Entreprise* niet aan de vooruitgang. In dat jaar werd als hulpkracht een elektromotor van 25 pk ingebouwd. Dit betekende stilaan ook het verval van de molen.

In 1944 ging de molen over naar W.F. Meulman, die destijds drie molens bezat. In 1946 werd de molen gerestaureerd, maar in 1947 stil gezet. In 1972 kocht de Slochter Molenstichting de molen voor f 1000,- en in 1978 werd de molen gerestaureerd afgeleverd.

Helaas mocht de molen de 21ste eeuw maar kort meemaken. Alsof de klok er op gelijk was gezet ging de molen op 19 juni 2000 – ja, wéér juni! – na 94 min of meer arbeidzame jaren wederom in vlammen op. Het stenen onderstuk wacht nog steeds op wat er gebeuren gaat.

DE ENTREPRISE

Correctie

De heer W. Entrop wijst ons erop dat in nummer 53 van de rubriek *Verstild Verleden* over de molen "De verloren Zoon" ten onrechte staat dat de molen 'kort voor de oorlog' werd uitgeroepen tot BWO-molen.

Dat moet zijn 'kort na de oorlog' want de wet BWO werd pas in 1952 van kracht. Na afloop van de koude oorlog werd de wet weer ingetrokken omdat de poldermolens niet meer nodig werden geacht als noodbemaling; zie ook pagina 30 van het boek *Groninger Molens* (1958).

Deze rubriek gaat over timmeren, schilderen
en restaureren aan de Groninger molens

MOLENONDERHOUD

De nummering tussen () verwijst naar het Groninger Molenboek (1981). Tussen [] staan de nummers als op de kaart in de brochure Molens in Groningen.

POLDERMOLEN KRIMSTERMOLEN (9), ZUIDWOLDE [6]

In 1998 werd bij deze molen het gevlucht grondig opgeknapt: de gehele zelfzwichting en de Dekker-stroomlijneuzen werden vervangen. Helaas begon al na vijf jaar op verschillende plaatsen houtrot te ontstaan in de looplatten, de latten waartussen de zelfzwichtingskleppen draaien. Er is destijds materiaal gebruikt van slechte kwaliteit, waardoor de molenstichting Hunsingo e.O. zich nu genoodzaakt ziet de looplatten weer te vervangen. Aan de molenmaker zal opdracht worden gegeven op korte termijn looplatten van bankirai aan te brengen, omdat anders het gevaar bestaat dat er nog meer kleppen zullen losraken of uitvallen.

De aluminium zelfzwichtingskleppen zijn nog in een uitstekende staat en zullen tijdens het onderhoud van de looplatten met een sopje worden gereinigd, zodat het geheel er over enige tijd weer schoon en fris uit ziet. Ook zal de schilder dit jaar nog het één en ander gaan bijwerken aan de molen. Op het verlanglijstje staan verder twee nieu-

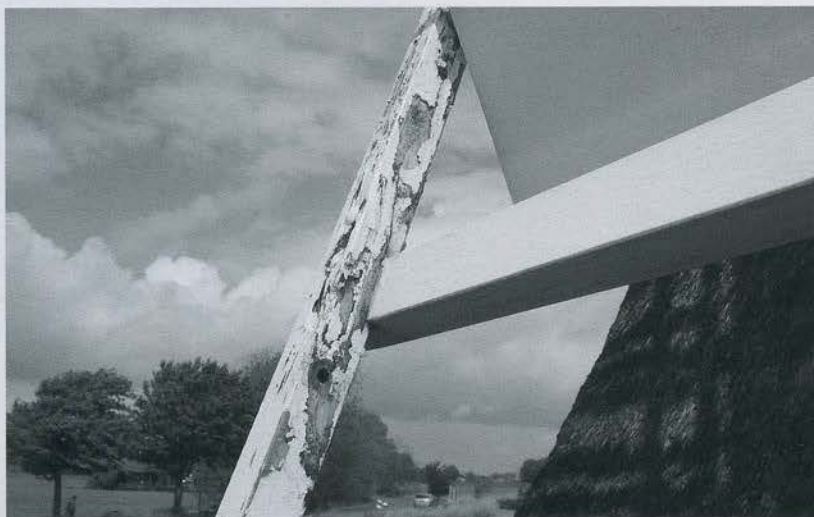
we vijzels plus nevenwerkzaamheden, maar voor dit omvangrijke project moet nog het nodige geld worden gevonden.

KORENMOLEN DE HOOP (47), HAREN [32]

Het herstel van de monumentale maalinrichting in de dorpskom van Haren is op 23 april werkelijk begonnen. Steigerbouwer Gjaltema zette binnen twee dagen de molen in de steigers om de eerste fase van restauratie mogelijk te maken: vervanging van de stelling (omloop). Molenbouwer Dunning voerde ondertussen het nieuwe stellinghout aan, dat in de werkplaats vooraf op maat was gemaakt. Bij de afbraak van de oude stelling bleek hoe slecht de molen er aan toe is. Op alle bevestigingspunten was het hout totaal verrot. Gelukkig is het instortingsgevaar nu geweken en kan de wederopbouw voortvarend ter hand worden genomen. De eerste restauratiefase gaat ongeveer 75.000 euro kosten. Het molenfonds is voldoende gevuld om deze kosten te betalen.

Voor de tweede fase moet 110.000 euro worden ingezameld om de kap en de wieken te vervangen. Het bestuur van de molenstichting brengt momenteel een sterke kring van tien ambassadeurs op de been ter vervanging van het bestaande comité van aanbeveling. Ook het bestuur heeft zichzelf uitgebreid. Voormalig wethouder en huidig burgemeester van de gemeente Leek, Berend Hoekstra en de voormalige hoofdredacteur van het Harener Weekblad, Hein Bekenkamp, zijn tot het bestuur toegetreden. De huidige voorzitter en voormalig moleneigenaar, Cees van Ham, heeft zich uit het bestuur teruggetrokken om elke schijn van belangenverstrengeling tegen te gaan. Door deze maatregelen wil het bestuur haar werkkraacht drastisch vergroten. Er moet nog hard aan de inzameling worden getrokken om burgers en bedrijven in de rij te krijgen om het molenfonds verder te vullen!

BUITENLOOPLAT KRIMSTERMOLEN, FOTO: H. WOLTHUIS

ANDER MOLENNIEUWS

IN DE MALLE MOLEN, MENSINGEWEER

Bij de heropening van de statige pelmolen molen Hollands Welvaart op 14 april zong het koor *Mensingeweer* een op de situatie toegeschreven variant van het lied *Daar bij die molen...*

*'t Was op 'n mooie lentedag
is 't heus al ruim vijf jaar
dat molenplan levenslicht zag
ze kwamen bij elkaar
de molenvrouwen een kwartet
hoorden gemeentewens
een invulling voor 't monument
en de inwendige mens
...*

De verdere tekst doet het hele verhaal: het kostte veel jaren en veel energie om tot deze heugeniswaardige dag te komen: de realisering op de begane grond van koffie- en theeschenkerij **In de Malle Molen**. Terecht werd er na opmerkingen van bezwaarmakenden zorgvuldig omgesprongen met dit prachtige monument. Het karakter is behouden. Nieuwe elementen, zoals het uitgiftebuffet en het aanrecht, zijn als losse, verplaatsbare onderdelen aangebracht in de stijl van de molen. Een resultaat dat er mag zijn.

De MalleMolenMeiden, inmiddels zes vrouwen uit het dorp aangevuld met andere vrijwilligers, zullen van april tot oktober op zonen feestdagen van 10:00 tot 16:00 belangstellenden verwelkomen met koffie, thee, streekproducten en info over de regio. (Op andere dagen voor groepen op afspraak: tel. (0595) 491759) Vrijwillig molenaar Klaas Woltman uit Eenrum zal de molen wekelijks laten draaien. De dames hebben al proefgedraaid op eerste en tweede paasdag. Toen bleek hoe de molen mensen trekt uit alle windstreken.

Twee muzikanten uit Bulgarije hadden 'van de wind' gehoord dat er wat gaande was. De

hele eerste paasdag speelden ze in het zonnetje op hun accordeon en viool. Een gaste uit St. Petersburg raakte in vervoering toen Ilija en Dimtsjok inzetten met Russische tonen. Tsjechische jonge vrouwen in een passerende auto waren blij verrast toen ze door een van de molenmeiden in hun eigen taal werden aangesproken. Ze waren zeer opgetogen over het luisterrijke uitzicht op de stelling. Veel wandelaars bezochten die dagen de molen, onderweg over het Wad- en wierdepad, het Pieterpad of anders langs de Nederlands kustlijn. En dan de oud-molenaar, die met vrouw en vrienden een bezoek bracht, met zijn prachtige molenverhalen... Wat er zo in en om een molen al niet tot leven wordt gewekt.

De officiële opening werd bij stralend lenteweer verricht door de burgemeester Joan Stam van gemeente De Marne. Door 'de eindjes aan elkaar te knopen' van een lang stuk stof rond de hele molen, werd deze feestelijk getooid met een strik. Rustend molenaar Geert Spoelman (80), al 73 jaar

FOTO: T.E. MUSSCHENGA

woonachtig in het huis naast de molen, stond haar daarbij terzijde. Leden van de band *de Haip* uit het dorp en omgeving vervolmaakten met hun muziek de feestelijkheden. En veel vrolijke gezichten hieven het glas op een mooi molenseizoen. De molen ondertussen, keek waardig toe en glimlachte goedkeurend!

MOLENBIOTOPEN

Op initiatief van de afdeling Groningen van het Gilde van Vrijwillige Molenaars heeft biotoopwachter Thomas Sleyfer de windproblemen rond de Groninger molens in kaart gebracht. Politiek vormen de molenbiotopen een complex onderwerp omdat het raakvlakken heeft met zo veel portefeuilles: economie, uitbreidingsplannen, groen milieu en erfgoedbeheer (monumenten). Het rapport is op 30 mei bij de molen Ceres overhandigd aan gedeputeerde D. Hollenga (Landbouw, Natuur en Landschap). Zijn bevoegdheden bestrijken dus ongeveer de helft van de biotoopproblematiek...

Binnenkort zal het rapport te lezen en te downloaden zijn op de webstek van Het Groninger Molenhuis; als u liever een papieren versie wilt hebben, kunt u die daar aanvragen.

MOLENSTICHTING FIVELINGO

De acht molens van de molenstichting Fivelingo verzameld op een folder ter werfing van donateurs (Postbus 18, 9700 AA Groningen).

MOLENSYMPOSIUM RACM

Het jaarlijkse instandhoudingssymposium van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten zal in het Jaar van de molens worden gehouden op 10 oktober onder de titel *Molens in het Nederlandse cultuurlandschap*. De onderwerpen van de lezingen variëren van praktische zaken over onderhoud (vochtproblematiek in stenen molens; stalen roeden) en inschakeling van poldermolens bij extreme wateroverlast tot beleidskwesties over selectieproblemen in het erfgoedbeheer. Een en ander wordt groot opgezet want in Nieuwsbrief 3 van de RACM wordt als maximaal aantal deelnemers van 375 genoemd. Desondanks bedragen de deelnamekosten € 190,-. Info: www.verstigt.nl/racm

HEMELVAARTSDAG BIJ DE NOORDSTAR

Tijdens de Open Culturele Dag bij de korenen pelmolen in Noordbroek hebben meer dan 400 bezoekers de molen bezocht. Hieronder waren veel nieuwe molenvrienden die een pannenkoek kwamen halen. In de

V.L.N.R.:

HOLLANDS WELVAART GESTRIKT, FOTO: T.E. MUSSCHENGA / GEDEPUTEERDE D. HOLLENGA (LINKS) ONTVANGT HET EERSTE EXEMPLAAR VAN TH. SLEYFER (RECHTSVOOR), FOTO T. POL / BIOTOOPCIRKELS ROND DE MOLEN CERES

GRONINGER LANDSCHAP

In het excursieboekje voor 2007 van de Stichting Het Groninger Landschap staan ook de openstellingen van de pas verworven molens; zie ook: www.groningerlandschap.nl

weken rond deze happening zijn 160 molenvrienden (donateurs) voor De Noordstar geworven: wie molenvriend is, heeft recht op een gratis pannenkoek op Hemelvaartsdag!

Het was een prachtige, maar voor de (10) vrijwilligers wel een heel drukke dag. In de middag kwam er gelukkig iets meer wind, waardoor er ook nog kon worden gemalen.

hobby's. Meer daarover op de webstek (www.slochtermolenstichting.nl/) de pagina **Molendagen 2007**. Verder was bij molen De Ruiten het gerestaureerde weidemolentje

V.L.N.R.:
FROMMBOSCH, FOTO: L. GROENEWOLD / HET WEIDEMOLENTJE VAN BAKKER / OPENING VAN DE WIDDE MEULN

OPENING VAN DE WIDDE MEULN

Op vrijdag 11 mei is in Ten Boer de Widde Meuln en het daarbij behorende Informatiecentrum officieel in gebruik gesteld door de heer J.C. Gerritsen, Gedeputeerde voor Cultuur en EZ van de provincie Groningen.

De molen maalt weer en is op gezette tijden en na afspraak (Auke Engel, telefoon (050) 302 19 37) toegankelijk voor het publiek.

MOLENDAG TE SLOCHTEREN

Op 12 mei, de Nationale Molen- en Gemalendag, overhandigde de voorzitter van de Rotary Eems-Dollard, de heer Egbert Pool, bij de Fraeylemamolen ten gunste van de Entreprijs te Kolham een cheque van € 8000 aan Koos Brekeling, voorzitter van de Slochter Molenstichting. Bij die gelegenheid werd de vlag van de Rotary gevoerd. Later werd deze vlag vervangen door de vlag van het Jaar van de molens. Men ging daarna per kar langs de Groenedijk terug naar de Fraeylemaborg. De routebeschrijving maakt gewag van alle monumenten op de tocht die ook te wandelen is.

De leden van het Gilde te Slochteren presenteren in de molens hun (andere!)

van Bakker te zien. Het wordt later dit jaar op een keldertje geplaatst en zal wat water rondmalen. Dit molentje heet zo omdat het in het bezit was van de familie Bakker te Harkstede. Om precies te zijn: het is in 1903 gebouwd door de opa van Wolter Bakker. Alleen de bekleding en het wiekenkruis zijn nu vernieuwd, de rest is nog origineel.

Op de webstek kunt u nu op de pagina **nieuws** al een filmpje bekijken van drie draaiende molens aan de Groenedijk te Slochteren. Bakkers weidemolen wordt daar binnenkort aan toegevoegd. Er zijn binnenkort dus vier draaiende molens te zien aan de Groenedijk.

KONINGINNEDAG IN ZUURDIJK

Bij molen De Zwaluw stond het leven op Koninginnedag in het teken van eten (maken). Met meel van Rolf Wassens ging men aan de slag om onder andere brood te bakken en pasta te maken.

Rolf kreeg na afloop een mailtje met wat foto's van het uiteindelijke resultaat van zijn meel. Jan Gramsbergen vatte daarin de ervaring van een dag prutsen met klef deeg veelzeggend samen in *Experience is what you get when you don't get what you want...*

BOEKENNIEUWS

J. Bakker, *Molenaarsverleden*, Leeuwarden, 2007, 96 pag. foto's en ill. € 13,30
ISBN 9 789053 220023

Johan Bakker schreef in 1970 voor het eerst een artikel voor het blad *De Molenaar*. Van het een kwam het ander en uiteindelijk schreef hij ook telkens de rubriek 'Heden en Verleden'. In het kader van het jaar van de molens besloot de uitgever tot het bundelen van 40 essays van Bakker. Het resultaat is een zeer bijzondere boekwerkje. De artikelen zijn allen zeer divers van lijer in de handen van het stenen billen tot het verhaal van een onvrindelijke baas. De verhalen steken stuk voor stuk goed in elkaar. Het boekje is daarnaast zeer aardig geïllustreerd en de aanschaf zeker de moeite waard. En zeg nu zelf zo'n boekje is toch veel mooier dan die uitgeknipte plakzels. Het boekje is voor € 13,30 verkrijgbaar bij de betere boekhandel of te bestellen via Eisma Businessmedia te Leeuwarden (email j.deboer@eisma.nl)

Molens, De nieuwe Stokhuyzen, Zwolle, 2007, 239 pag., foto's en ill. € 22,50
ISBN 90 400 8785 7

Van de hand van Ir. F. Stokhuyzen verschenen vele molenpublicaties. Eén daarvan was in 1961 *Molens*. Dit boekje groeide uit tot een standaardwerk en beleefde in 1981 zijn vijfde druk. Stokhuyzen zelf was toen al overleden (1976). Het is aan Ed de Groot te danken dat er uiteindelijk in 2007 een geheel herziene uitgave ontstond. Hij werd bij zijn werkzaamheden geassisteerd door Gerrit Pouw, Bart Slooten en Eric Zwijnenberg. Het resultaat mag er wezen. Goed, ik betaalde in 1985 slecht negen gulden negentig voor het boek, nog geen vier euro en moest er nu toch al € 22,50 voor betalen, maar kreeg ook behoorlijk meer waar voor mijn geld. Een dikke glimmende omslag met al even glimmende bladen. Ook de inhoud is aangepast, maar de essentie van de indeling van Stokhuyzen bleef. De verschillende molentypen worden uitvoerig beschreven. De molenfoto's laten zien dat er toch ook wel heel veel veranderd is in die twintig jaar. Het boek wordt verrijkt met tientallen foto's, veelal in kleur, van molens met zeil. Draaiende molens dus en dat doet je goed, vooral als de molen waar je zelf ook wel eens op draait met keurig voorgespannen zeilen staat afgebeeld. Geen kreukel te zien en glad als het papier van de bladzijden. Het boek *Molens* is dankzij deze opfrisbeurt weer helemaal van deze tijd en daar past natuurlijk een eigentijdse prijs bij. Achterin is ook nog een lijst van bestaande molens toegevoegd. Een boek om in de kast te hebben en een boek om weg te geven. Zo kweekt men nieuwe molenliefhebbers en daar ging het Stokhuyzen ook om: op eenvoudige wijze de leek wegwijzen maken in molenland en hem of haar tegelijk enthousiasmeren. Proficiat auteurs, jullie zijn in je taak geslaagd.

Vijzelverlenging van De Noordermolen

De molen bemaalde het waterschap Noordermolenkolonie (635 ha), ten noordoosten van het dorp Noordbroek. De molen had oorspronkelijk twee vijzels, wat de aanwezigheid verklaart van het spoorwiel. Sinds 1934 is er nog maar één vijzel. In 1946 kreeg de molen een nieuwe vijzel, een nieuwe vijzelbak en een nieuwe fundering. In 1959 werd de windbemaling stopgezet en in 1963 kocht de heer S. Graafhuis de molen en herstelde die in 1964. De zelfzwichtende Dekker-roeden verdwenen toen. In 2002 heeft de heer Graafhuis de molen verkocht aan de gemeente Menterwolde die de molen vervolgens heeft doorverkocht aan de Molenstichting Oldambt.

Tijdens de in 2004 gestarte restauratie is bekeken hoe de vijzel moest worden aangepast aan het in de loop der jaren flink verlaagde polderpeil. De vijzel stond in de zomer zelfs droog bij een verhoogd polderpeil. De wens was dus bij de restauratie een langere vijzel in de molen te krijgen. De beschikbare windkracht van de molen zou echter gelijk blijven.

Door fabrikant *Spaans Babcock* werden vier alternatieven gegeven voor een nieuwe vijzel, waarbij er variatie mogelijk was in de capaciteit, het aantal gangen, de vijzel- en de pijpdiameter en de spoed. Na overleg werd gekozen voor een vijfde alternatief waarbij de grotere opvoerhoogte van de vijzel gecompenseerd wordt door een combinatie van eigenschappen: een kleinere capaciteit, een kleinere vijzeldiameter, een grotere pijpdiameter en een kleinere spoed dan bij de oude vijzel.

In het werk is de nieuwe vijzel gemaakt om de molen weer te kunnen laten werken bij het winterpeil van NAP – 3,00 m. De vijzel is voorzien van een stalen maal-kant om minder verlies te hebben van terugstromend water.

De vloer aan het onder einde van de vijzelgoot en de goot zelf waren al van beton gemaakt. De nieuwe vloer moest 0,70 m dieper worden aangelegd. Een nieuwe betonnen vijzelgoot werd gemaakt door de nieuwe (dunnere) vijzel te voorzien van een gootvormige plaat staal die aan de onder-buitenkant van de vijzel was gelast. De ruimte tussen deze tijdelijke malplaat en de oude goot – met daarin een wapeningsmat – werd volgestort. Na uitharding van het beton en verwijdering van de mal-plaat ontstond er heel weinig

DE TIJDELIJK GEPLAATSTE NIEUWE VIJZEL IS VOORZIEN VAN EEN BEKISTINGSPLAAT

speling tussen vijzel en vijzelgoot: de dikte van de tijdelijke bekistingscilinderplaat. Onder water is een nieuw modern druklager gemonteerd. De nieuwe vijzel draait sinds mei 2005 tot tevredenheid.

Rond de molen is een watercircuit aangelegd om het water via enkele duikers en de sloot naast de molen weer terug te laten stromen naar de polderwatergang. De molen heeft met de verlengde, maar verkleinde vijzel maar beperkt wateraanvoer nodig om actief te kunnen blijven malen.

Als u de vijzel in de molen wilt zien werken, kunt u contact opnemen met molenaar Geert Manting (0598) 326295; de molen draait vaak op zaterdag.

OBM SPECIAAL VOOR MOLENAARS:

meer dan Brandverzekeringen alleen

- ✓ Alle verzekeringen.
- ✓ Opgericht door molenaars.
- ✓ Werkzaam in uw valgebied.
- ✓ Kennis en ervaring.
- ✓ Maatwerk.
- ✓ Eén aanspreekpunt.

De Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij Speciaal voor

Molenaars is een verzekeringsmaatschappij die in 1873 is opgericht voor en door molenaars. Daarmee zijn we een van de oudste brandverzekeringsmaatschappijen in Nederland die in uw valgebied werkzaam is.

Beden ten dage is de OBM Speciaal voor Molenaars een moderne maatschappij, die zich hooftzakelijk toedigt op het veevoederbedrijf. Met alle kennis en ervaring in huis, ook waar het om andere verzekeringen gaat. Denkt u bijvoorbeeld eens aan complexe zaken als employé benefits, belangrijk voor werknemer én werkgever. De OBM Speciaal voor Molenaars weet er alles van. Maatwerk onder één dak.

Bel ons voor een vrijblijvende afspraak. We weten exact waar u over praat.

Assurantiekantoor van 1887, H.M. Scheffer, Singel 19, 7411 HV Deventer.
e-mail: info@scheffer.nl, telefoon: 0570-612353, fax: 0570-611529

voor jezelf & om te geven

Kijk op
www.kleineuil.nl
voor mooie boeken
uit het Noorden

proza & poëzie

Nederlands & streektaal

lees- & kijkboeken

**Uitgeverij
kleine Uil**

www.kleineuil.nl

Postbus 72
5420 AB Gemert
tel 0492-364292
www.protekta.nl

Protekta
Conserduc-Renofors

MET DIVERSE VESTIGINGEN IS PROTEKTA ACTIEF IN ALLE DELEN VAN NEDERLAND

Vanaf 1950 landelijk gespecialiseerd in:

Houtrestauratie

Herstel van door houtrot aangetaste balken etc.
op basis van de Bêta®-methode met toepassing
van kunstharsen.

Houtconservering

Bestrijding van houtworm, boktor en knaag-
kever. Behandelingen tegen zwam in hout en
muurwerk. Leverancier van producten.

Protekta is ook gespecialiseerd in:

- duivenwering
- optrekkend vocht
- plaagdierbestrijding

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkoekmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:
woe. t/m zat. 10.00-17.00 uur

Molenaar J.J. Pot
Telefoon (0598) 39 49 53

AGENDA

Raadpleeg voor de meest recente gegevens de webstek van Het Groninger Molenhuis (www.groningermolens.nl) en ga voor het *Jaar van de molens* naar www.jaarvandemolens.nl

- 15 juni - 2 september Tentoonstelling 'Meesters en Molens, van Rembrandt tot Mondriaan' Museum Bredius, 's-Gravenhage
(in het Drents Museum te Assen van 16 september - 9 december 2007)
- 30 juni Veertiende Westlandse Molendag (www.Westlandsemolens.nl)
- 1 juli (zondag) Oldambster molendag. Info: Grieto de Vries (0597-591931) of Wim van Rheen (0598-446500) 's avonds tussen 21:00 en 22:00
- 14 juli Veelerveen, *Nieman's* Meuln: optredens van plaatselijke verenigingen, het schip De Volharding van het Veenkoloniaal Museum ligt bij de molen
- 28 juli Poldermolen Wedderbergen: programma in samenwerking met Staatsbosbeheer:
natuurwandeling in de Gaast, clinic nordic walking
- 25 augustus Citroën HY treffen bij molen Aeolus in Farmsum
Info: Bert Peihak (peihak43@zonnet.nl) en www.citroenhyverzamelaar.web-log.nl
- 25 augustus Drentse molendag
- 8 - 9 september Open Monumentendag: veel molens zijn deze dag geopend. Open dag Molenarchief
- 7 oktober Regio-dag Oost-Groningen: het Groninger Molenarchief is geopend
- 12 - 21 oktober Week van de Geschiedenis 2007 (Thema: Wonen in Nederland)
Dag van de Groninger Geschiedenis
- 13 oktober Het Groninger Molenarchief is aanwezig in de Groninger Archieven.

MOLENOPENSTELLINGEN

- Delfzijl, *Adam*: ledere zaterdag 14:00 – 17:00
- Farmsum, *De Aeolus*: ledere dinsdag- en donderdagmiddag 13:30 tot 17:00 en als de blauwe wimpel uithangt
- Garsthuizen, *De Hoop*: ledere zaterdagmiddag en incidenteel op zondag, (0595) 552223
- Leegkerk, *De Jonge Held*: ledere tweede za. en zo. van de maand, of na afspraak (0594) 549709
- Niebert, *De zeskant*: ledere zaterdag 13:30 – 17:00, of na afspraak (0594) 549989
- Noorderhoogebrug, *Wilhelmina*: ledere zaterdag van 10:00 – 17:00
- Ten Boer, *Bovenrijge*: ledere zaterdag 9:00 – 12:00
- Uithuizen, *De Liefde*: ledere woensdag 10:00 – 16:00 en zaterdag 10:00 – 16:00
- Uithuizermeeden, *Goliath*: ledere zaterdag en zondag 13:30 – 17:00
- Vriescheloo, *De Korenbloem*: ledere zaterdag en zondag 10:00 – 16:00
- Winsum, *De Ster*: ledere zaterdag 13:00 – 16:30 (doorgaans);
1x per maand vrijdagavond tot 21:30
- Zandeweer, *Windlust*: ledere donderdag 13:00 – 17:00

De nieuwe voorzitter van het Groninger Molenhuis, **Meindert Schollema**, poseert voor molen De Onrust in Oude Pekela. Schollema, in het dagelijks leven burgemeester van Pekela, is al jarenlang betrokken bij molens. In zijn vorige functie was hij niet alleen wethouder van de gemeente Loppersum maar ook voorzitter van molenstichting Fivelingo en daarom nauw betrokken bij de restauratie van korenmolens De Stormvogel in Loppersum.

Meindert: namens bestuur, medewerkers en alle molenbetrokkenen: van harte welkom!